

Grzegorz Spychalski

Akademia Rolnicza w Szczecinie

KONKURENCYJNOŚĆ PRODUKCJI ŻYWNOŚCI W WARUNKACH GLOBALIZACJI

1. Wstęp

Najbardziej widocznym procesem gospodarki światowej ostatnich lat jest internacjonalizacja działań ekonomicznych, połączona z tworzeniem zliberalizowanego rynku towarów i kapitału. Towarzyszy mu kształtowanie się ponadnarodowego ładu instytucjonalnego regulującego warunki handlu towarami i przepływów finansowych. Wszystkie te zjawiska, nazywane globalizacją, wynikają z postępującej rewolucji informacyjnej, unifikacji zachowań konsumentów oraz procesów konwergencji krajów rozwijających się i najuboższych z gospodarkami najwyżej rozwiniętymi. Dotyczą one skali mikroekonomicznej, gdy przedsiębiorstwa przyjmują i wdrażają strategie globalne, i skali makroekonomicznej, gdy państwa uzgadniają i integrują wiele mechanizmów polityki społeczno-ekonomicznej.

W takim kontekście pojawia się problem rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej, które, do niedawna chronione barierami handlowymi i wsparciem budżetów narodowych, nie potrafią stawić czoła wyzwaniom konkurencji światowej. Przedstawienie tego problemu na bazie ostatnich uzgodnień Światowej Organizacji Handlu w Hongkongu jest celem niniejszego artykułu. Praca ma charakter projektowo-modelowy i jest skonstruowana zgodnie z dedukcyjnym teorematem wnioskowania naukowego.

2. Konkurencyjność jako efekt globalizacji

Zjawiska globalizacji ekonomicznej dotyczą wszystkich gospodarek narodowych, a także wszystkich sektorów i gałęzi produkcji. Nie omijają także produkcji żywności, która podlega w ten sposób presji konkurencyjnej i musi łączyć sprawność

gospodarowania ze szczególnymi wymaganiami jakościowymi. Główne uwarunkowania tych procesów można ująć w formie piramidy konkurencyjności (rys. 1).

Rys. 1. Piramida konkurencyjności

Źródło: opracowanie własne.

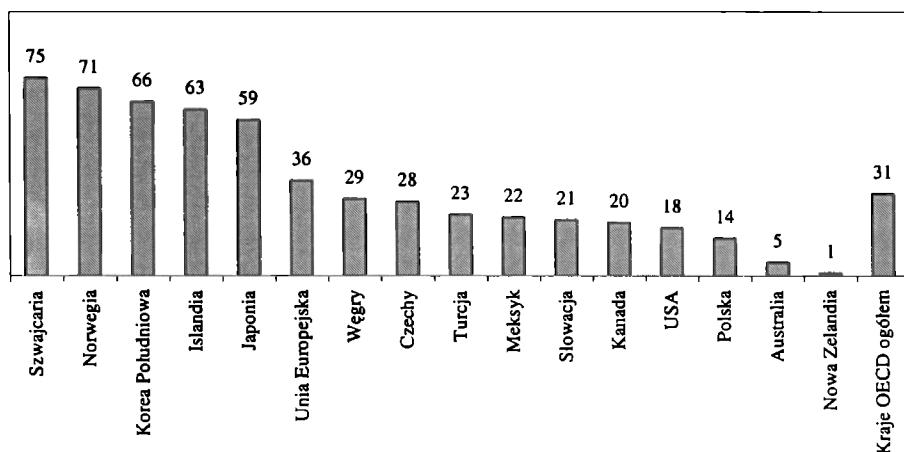
Wszystkie pokazane płaszczyzny konkurencyjności odnoszą się do wytwarzania surowców rolniczych i końcowych produktów żywnościowych. Szczególną funkcję pełni tu proces rozwoju zrównoważonego, jako że rolnictwo posiada specyficzną relację do środowiska przyrodniczego, a cały łańcuch żywnościowy powinien uwzględniać ograniczenia ekosystemowe i determinanty społeczne. Wszystkie te czynniki sprzyjają uporządkowanej aktywności korporacji transnarodowych, które, przenosząc kapitał w regiony najwyższej stopy zwrotu, przejmują dużą część sektora gospodarki żywnościowej. Z drugiej strony produkcja żywności posiada szereg wyróżników wpływających na chęć izolacji tego sektora od konkurencyjnych procesów globalizacyjnych. Są to:

1. Specyficzne cechy żywności jako towaru o znaczeniu strategicznym dla gospodarki narodowej.
2. Istotne ryzyko działalności rolniczej wynikające z wpływu czynników przyrodniczych i atypowości czynnika produkcji.
3. Silna integracja produkcji żywności z wiejskim gospodarstwem domowym i jego pozarolniczymi formami aktywności.
4. Długi cykl technologiczny wielu kierunków działalności wywołujący konsekwencje w przepływach gotówkowych i płynności finansowej.
5. Wyraźne rozproszenie przestrzenne produkcji surowca wobec koncentracji przetwórstwa i konsumpcji żywności.

6. Względnie niska dochodowość produkcji rolniczej wobec innych sektorów gospodarki.

Konsekwencją tych przesłanek jest ustanawianie barier protekcyjnych na granicach administracyjnych państw – rynków narodowych, głównie poprzez cła zaporowe dla surowców pochodzenia rolniczego. Dotyczy to głównie produktów, których koszty wytworzenia (ze względów klimatycznych czy glebowych) w wielu miejscach świata są znacznie niższe i mogłyby być sprzedawane taniej na rynkach zewnętrznych. Przykładem jest Korea Południowa, która wprowadziła 800% cła na wwożony na jej terytorium ryż konsumpcyjny, czy też Unia Europejska, nakładająca przeciętnie 60% cła wwozowego dla importerów żywności.

Drugim instrumentem izolującym producentów żywności od czystych procesów konkurencyjnych jest wspomaganie ich sytuacji dochodowej przez transfery budżetowe zarówno na szczeblu krajowym, jak i ponadnarodowym. Są to nie tylko płatności kompensacyjne i dopłaty eksportowe, ale także dofinansowanie cen środków produkcji (paliw, nawozów), gwarantowanie skupu po cenach interwencyjnych czy wspieranie konsumpcji wybranych produktów. Ogółem wsparcie finansowe producentów rolnych sięga w niektórych państwach $\frac{3}{4}$ dochodu ogólnego producentów rolnych (rys. 2).

Rys. 2. Wskaźnik PSE w wybranych krajach OECD

Źródło: OECD Agricultural Outlook 2003-2008, New York Publishers 2005.

Rolnictwo zatem pozostaje w sytuacji uprzywilejowanej przez politykę gospodarczą państw wysoko rozwiniętych, choć należy pamiętać, że cena żywności jedynie w 12% składa się z wynagrodzenia czynników produkcji należących do rolnika, a w krajach najbogatszych ludność rolnicza to zaledwie 1-5% aktywnych zawodowo.

Z drugiej strony dla większości społeczeństw najuboższych wytwarzanie surowców rolniczych stanowi podstawowe źródło dochodu narodowego i dochodów indywidualnych. Ta populacja rynku światowego nie korzysta z żadnych mechanizmów interwencjonizmu, a jej produkty mają ograniczony dostęp do rynku światowego.

Początek istotnych zmian w tych zjawiskach globalnych nastąpił podczas negocjacji Światowej Organizacji Handlu w Hongkongu, gdzie zdecydowano, iż do 2013 r. zostaną zlikwidowane dopłaty eksportowe do żywności, a rynki bogatych państw zdecydowanie obniżą bariery handlowe dla produktów rolnych.

Zbiegnie się to z przyjęciem głębszych reform wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej po zakończeniu kolejnej perspektywy budżetowej (2007-2013).

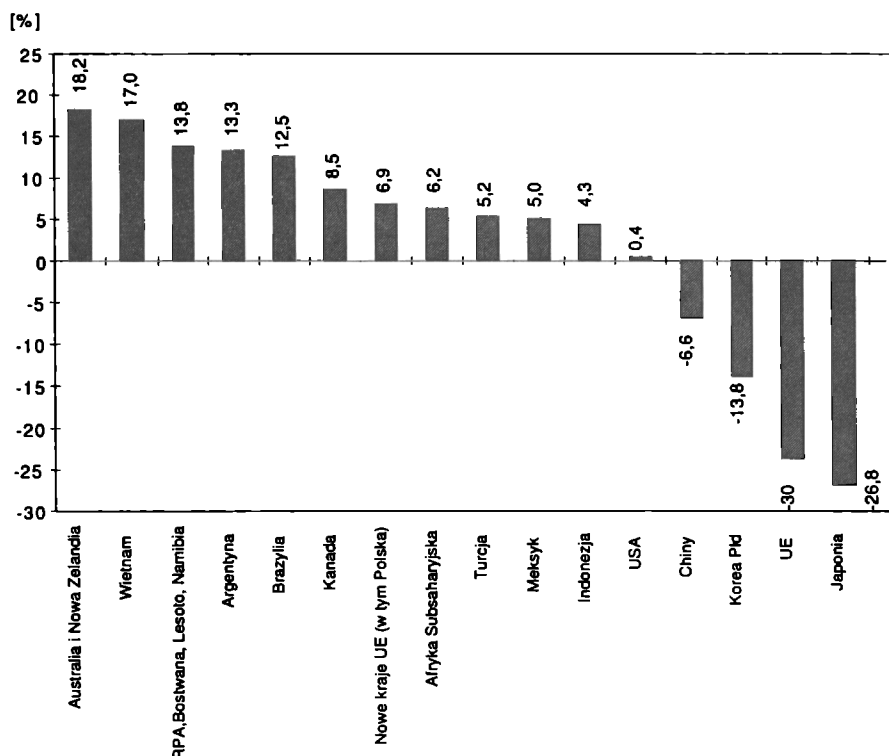
3. Globalizacja szansą dla agrobiznesu

Jednym z ważniejszych skutków procesów globalizacyjnych jest upowszechnienie modelu rozwoju liberalnego bazującego na konsensusie waszyngtońskim Johna Wiliamsona. Zakłada on zmniejszenie aktywności państwa w kontrolowaniu cykli koniunkturalnych, stabilizowanie finansów publicznych i deregulację w polityce strukturalnej. Transformacja gospodarek posocjalistycznych i inkorporacja Chin i Rosji do światowego rynku dóbr i usług również mają znamiona reform liberalizacyjnych i preferują indywidualistyczny model stosunków własności środków produkcji, co pozwala na szersze wprowadzenie regulacji rynkowych do agrobiznesu i dalsze zmiany struktury asortymentowej i zatrudnieniowej. W tym kontekście zmieni się przestrzennie zwłaszcza zaangażowanie siły roboczej, a w wielu modelach dojdzie do przesunięcia zasobów pracy z produkcji surowców do przetwórstwa i sfery usługowej (rys. 3).

Kraje Unii Europejskiej zostaną w tym procesie podzielone na grupę 15 najbogatszych, gdzie o 30% spadnie zatrudnienie w rolnictwie, oraz nowe kraje członkowskie, które, wykorzystując przewagę konkurencyjną, staną się eksporterami surowców rolniczych. W krajach tych bowiem (a głównie w Polsce) możliwe są szybkie procesy modernizacyjne połączone z restrukturyzacją i przemianami instytucjonalnymi. W rezultacie obniżą się koszty wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej, wyrównają warunki konkurencji producentów w całej Europie, a rynek konsumpcyjny otrzyma tańszy produkt, często o wyższej jakości.

Obok niewątpliwych korzyści rozwojowych globalizacja przynosi produkcji żywności szereg zagrożeń nie tylko w sferze wytwarzania surowców, ale także w agregatach przetwórczym i dystrybucyjnym. Teza ta została potwierdzona w literaturze przedmiotu [Zaorska 1998, s. 46; Stonehouse i in. 2001, s. 213].

Po pierwsze: dochodzi do unifikacji i standaryzacji zachowań produkcyjnych i konsumpcyjnych. Ogranicza to rozwój tradycyjnych, regionalnych systemów wytwarzania, zmienia często dobre przyzwyczajenia konsumentów i likwiduje różnorodność oferty rynkowej.

Rys. 3. Przewidywana zmiana liczby miejsc pracy w rolnictwie po liberalizacji

Źródło: Bank Światowy 2005, New York.

Po drugie: działalność koncernów transnarodowych wpływa niekorzystnie na zasoby środowiska przyrodniczego i ignoruje oczekiwania i potrzeby społeczne, podważając zasady rozwoju zrównoważonego.

Po trzecie: ulegają likwidacji narodowe systemy opieki społecznej i ochrony pracowników agrobiznesu, zastępowane przez rozwiązania ponadnarodowe. Znika w ten sposób część dziedzictwa kulturowego i dorobku cywilizacyjnego państw, w których tradycja produkcji żywności i jej konsumpcji stanowi niepodważalny kapitał społeczny.

Po czwarte: pojawia się problem dysproporcji dochodowych w skali makroekonomicznej i w odniesieniu do poszczególnych przedsiębiorstw. Wolna konkurencja wynagradza najbardziej efektywnych, a marginalizuje tych, którzy nie są w stanie inwestować w innowacje i stale doskonalić swoje zasoby.

Produkcja żywności staje zatem przed problemem konkurencyjności międzynarodowej w warunkach silnego protekcjonizmu państwowego wielu gospodarek. Globalizacja wzmacnia procesy swobodnego i różnorodnego przedstawiania ofert towarów żywnościowych przez zintegrowane lub rozproszone podmioty, często re-

alizujące strategię rozwoju globalnego. Z drugiej jednak strony rządy i organizacje gospodarcze (Unia Europejska) chronią sektor żywnościowy przed całkowitą liberalizacją jego funkcjonowania. Dzieje się to w otoczeniu złożonym i podlegającym silnym przekształceniom.

4. Podsumowanie

Globalizacja działalności gospodarczej, a przede wszystkim coraz większa aktywność koncernów transnarodowych i instytucji światowego ładu ekonomicznego obejmuje także wytwarzanie żywności. Zagraniczne inwestycje bezpośrednie, porozumienia kooperacyjne i współzależności rynku światowego wywołują umiędzynarodowienie procesów konkurencyjnych. Globalna efektywność gospodarowania podnosi rolę innowacyjności, elastyczności i jakości produkcji niemal we wszystkich gospodarkach narodowych.

Jednocześnie istnieje dobrze rozbudowany system ochrony i wsparcia producentów surowca rolniczego w większości krajów wysoko rozwiniętych. Wyznacza on odmienne warunki funkcjonowania rolników w stosunku do pozostałych ogniw kompleksu gospodarki żywnościowej. Wspólna polityka rolna Unii Europejskiej czy amerykańska „Farm Bill” izolują farmerów od niektórych zjawisk globalizacyjnych, w tym także od bezpośredniej presji konkurencyjnej. Analizy Banku Światowego dowodzą, że globalizacja obejmuje jednak produkcję surowca rolniczego i powoduje zmiany w modelu polityki rolnej [*Raport specjalny...* 2005, s. 49].

Pojawiają się wyraźne tendencje reformowania mechanizmów protekcjonizmu rolnego i włączenia produkcji rolnej w nieuchronne procesy globalizacyjne. Nie wielki udział farmerów w ogólnej strukturze zatrudnienia i wysoki poziom produktywności czynników produkcji w rolnictwie ułatwiają ten proces i za kilkanaście lat dojdzie do znacznej liberalizacji polityki ekonomicznej w rolnictwie.

Zamiast prostych działań subwencyjnych i interwencjonizmu rynkowego rolnicy otrzymają rekompensatę za konserwowanie środowiska przyrodniczego i realizowanie zasad zrównoważonego rozwoju. Wieś przyjmie także funkcje pozarolnicze, a ziemia rolna zostanie zastąpiona uprawami leśnymi albo wykorzystana pod inwestycje. Jednocześnie część zasobów kapitałowych zostanie przeniesiona do gospodarek najbardziej konkurencyjnych (Brazylia, Australia), co zwiększy także wartość wymiany handlowej produktami żywnościowymi.

Literatura

Gospodarka wobec wyzwań globalnych, red. J. Stankiewicz, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2003.

Raport specjalny Banku Światowego (World Bank), Publishers and Editors, Londyn 2005.

Stonehouse G. i in., *Globalizacja. Strategia i zarządzanie*, FELBERG SJA, Warszawa 2001.

Sznajder M., *Próba diagnozy układu sił w światowym rolnictwie a Runda Milenijna*, WTO, „Ekonomista” 2001 nr 2.

Zaorska A., *Ku globalizacji. Przemiany w korporacjach transnarodowych i gospodarce światowej*, PWN, Warszawa 1998.

FOOD PRODUCTION COMPETITIVENESS IN THE GLOBALISATION PROCESS

Summary

The paper presents the main dilemmas of food production development in the context of observed globalisation processes. Internalisation of economic activity in connection with dynamic growth of world trade facilitates competitiveness increase of all sectors and branches of economy. Agriculture as a foundation for food manufacturing is not quite in this process because of special protection from economic policy. While food processing sector and distribution system are fully liberalised, the farming is still at the beginning of important reforms. The chances of the acceleration are located in the World Trade Organisation negotiations about food trade conditions. The change of agricultural policy will cause the increase of the World Gross Domestic Product and allow for export development among countries with the lowest costs of production. At the same time general costs of agricultural policy will decrease and redistribution of total income will be smaller on national and international level.